

ΛΟΓΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

Ὁ ἀπαράμιλλος πρωταγωνιστὴς τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος, ὅστις διὰ δεξιωτάτης πολιτικῆς ἐνεργείας κατώρθωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρασ, ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου, ἔργον θαυμαστὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὁποίου ἐπὶ ματαίῳ εἰργάζετο ἀπ' αἰώνων τὸ ἰταλικὸν ἔθνος, ὁ Κάμιλλος Καβούρ, ἐπανελάβανε συνήθως, «ὅτι ἡ θεία Πρόνοια εὐνοεῖ τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα, ἔτι δὲ μᾶλλον τὰ καλῶς συντεταγμένα». Δὲν δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι ἀπολύτως ἔχει δίκαιον ὁ μέγας τῆς Ἰταλίας πολίτης. Δὲν τολμῶ νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἡ θεία Πρόνοια ἀναμίγνυται εἰς τὰς ἐλλεινάς ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων διαμάχας, ἐν τῇ διεξαγωγῇ τῶν ὁποίων ἐπικρατεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἄδικον τοῦ δικαίου καὶ ἡ βία τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖνο ὅμως, ὃ περ εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ἀμφισβήτησιν, εἶνε ὅτι ἡ πραγμάτωσις μεγάλου τινὸς σκοποῦ τῆς ἀνθρωπότητος κατὰ χρόνον καὶ τόπον δὲν εἶνε ἀποκλειστικὸν ἔργον θρησκευτικῆς, ἠθικῆς, ἢ πνευματικῆς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως λαοῦ τινος, ἀλλ' ἐπίσης, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν, τῆς φυσικῆς συστάσεως καὶ μορφώσεως, καὶ ἐν πραγματικωτέρᾳ ἐννοίᾳ, τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ παιδεύσεως καὶ συντάξεως. Τοῦτο δὲν τίθεται ὑπὸ συζήτησιν· πιστοῦται ἀνά πᾶσαν σελίδα τῆς ἱστορίας διὰ τῶν ἀπ' αἰώνων δεδομένων αὐτῆς. Ἐθνος πεφωτισμένον, θρησκευτικόν, ἠθικὰς κεκτημένον

ἀρχάς, πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐνέργειαν, τυγχάνει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὑπέροχος δύναμις, ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου· ἀλλ' ἡ ἐπικράτησις αὕτη δὲν δύναται νὰ εἶνε πλήρης καὶ ἐδραία, ἂν τὸ ἔθνος, τὸ ὑπὸ τοιούτων καὶ τηλικούτων πεπρόικισμένον δυνάμεων, δὲν ἐκδηλώσῃ ἐν τῷ ἐκπολιτιστικῷ αὐτοῦ ἀγῶνι καὶ ἑτέραν ἐνέργειαν, στρατιωτικὴν ἀρετὴν καὶ ἐμπειρίαν — πολεμικὴν τέχνην καὶ ἰσχὺν ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν. Ἐν τῷ συνδέσμῳ τούτῳ καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν, τῶν ψυχικῶν ἐν γένει πλεονεκτημάτων, κεῖται ἡ ἀκμὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον καὶ ἡ ἀναμφισβήτητος λαοῦ τινος σταδιοδρομία.

Ἐπιστεύετο παρὰ τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας ἐπὶ αἰῶνας, ὅτι κύριος ἀπόλυτος θέλει καταστῆ τῆς μεγάλης Ἡπείρου ἐκεῖνος, ὅστις ἤθελε κατορθώσῃ νὰ λύσῃ τὸν Γόρδιον δεσμόν. Πλεῖστοι ἀπεπειράθησαν τοῦτο, ἀλλ' οὐδεὶς κατώρθωσέ τι. Ἦτο πεπρωμένον νὰ λύσῃ αὐτὸν ὁ μέγας βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ξίφους. Οὕτως ἐλύετο τὸ παλαιὸν πρόβλημα. Ὁ μέγας στρατηγὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνήγγελλεν ἀπὸ τῆς Φρυγίας εἰς τὴν ἐκπληκτὸν Ἀσίαν, ὅτι τὸ ἀπ' αἰῶνων ἐξελισσόμενον πρόβλημα αὐτῆς ἔμελλε νὰ λύσῃ διὰ τοῦ ξίφους, διὰ τοῦ πολέμου. Δὲν εἶνε ἐκφραστικόν, ἀλλ' ἅμα καὶ διδακτικώτατον τὸ μάθημα τοῦτο; Διδάσκονται οἱ λαοὶ περισσῶς, ὅτι ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν μοῖρα δὲν ἐξελίσσεται ἐν ἀπολύτῳ γαλήνῃ, ἄνευ συγκρούσεων καὶ ἀγῶνων· ἐν δὲ τῷ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐπιτεταγμένῳ τούτῳ ἀνταγωνισμῷ πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων, κατασχύει ἐπὶ τέλους ὁ κεκτημένος τὰ ἰσχυρότατα τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν πλεονεκτημάτων. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ὁ κλῆρος τῆς ἐπιτυχίας, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐξεδηλώθη ἡ ἱστορία, δηλαδὴ ἡ ποικίλη

ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ πόλεμος δὲν ὑπῆρξεν ἀδι-
 άφορος παράγων. Ἄπ' αὐτοῦ ἀπέρρευσεν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον,
 ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ παρακμὴ τῶν ἐθνῶν. Δικαίως ἐθεωρήθη ἀνέκα-
 θεν παρὰ τῶν ἠθικολόγων καὶ τῶν πολιτειοδιφῶν ἡ λυδία λί-
 θος τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν ποιότητος. Σπανίως ἀνα-
 φέρεται τὸ παράδειγμα λαοῦ, ἔστω καὶ πνευματικῶς ὑπερό-
 χου, ἀλλ' ἐστερημένου στρατιωτικῆς παιδεύσεως καὶ συντά-
 ξεως, μὴ ἠττηθέντος κατὰ τὸν πόλεμον καὶ πρωταγωνιστή-
 σαντος ἐν τῷ μέλλοντι ὅπως δήποτε. Ἡ παρακμὴ εἶνε βε-
 βαία· ἐκτός ἂν ἐλθὼν οὗτος εἰς συναίσθησιν, ἐργασθῆ νὰ
 ἐπανορθώσῃ τὸ προσγενόμενον κακὸν διὰ τῆς προσηκούσης
 συντάξεως καὶ ὀργανώσεως τῶν φυσικῶν αὐτοῦ, τῶν στρατι-
 ωτικῶν δυνάμεων.

Εἶπον, ὅτι ὁ πόλεμος διατελεῖ μέχρι τῆς σήμερον σημα-
 τικώτατος παράγων ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.
 Δὲν ἐπιθυμῶ τὸ παράπαν νὰ καταστῶ ὑμνωδὸς αὐτοῦ καὶ
 ἀπολογητῆς. Ἔχει εὐτυχῶς πλείστους τοιούτους, ἀπὸ πεποι-
 θήσεως ἢ ἐξ ὑπολογισμοῦ ἐκθειάζοντας τὴν εὐεργετικὴν αὐτοῦ
 καὶ τελεσφόρον δράσιν ἐπὶ τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄ-
 γνοῶ, ἂν εἶνε θεῖος, ἂν εἶνε παγκόσμιος νόμος ἢ ὑπαρξίς
 αὐτοῦ, ὡς μετὰ προφητικοῦ οἴστρου ἀπεφαίνετο, ἀρχομένου
 τοῦ αἰῶνος, ὁ Ἰωσήφ Δερμαῖτρος· ἀγνοῶ, ἂν εἶνε ἀναγκαῖος,
 ὡς ἔλεγεν ὁ Ἐγγελος, συντελῶν εἰς τὴν ἠθικὴν τῶν λαῶν ὑγι-
 εϊαν, παρακωλύων δὲ τὴν ἐκ τῆς ραστώνης καὶ τῆς ἀκίνησιος
 σῆψιν καὶ ἀποσύνθεσιν. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι οἱ λαοὶ κτῶνται
 ἔνεκα τοῦ πολέμου φυσικὴν καὶ ἠθικὴν εὐρωστίαν, ἥτις κατ'
 ἀνάγκην ἄγει αὐτοὺς πρὸς τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν πρόοδον, πρὸς
 τὴν ἐπικράτησιν, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τοῦ ἀν-
 θρωπίνου γένους.

Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς ἡ ἱστορία πιστοποιεῖ ἀνά πάσαν

αὐτῆς σελίδα τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν πραγματικότητα τῶν ἰσχυρισμῶν τῆς θεωρίας τοῦ πολέμου, ὡς ἀναγκαίου ἐκπολιτιστικοῦ παράγοντος ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ μέλλον θέλει ἀποκαλύψῃ εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς νέον κόσμον, καθ' ὃν οἱ μεταξὺ τῶν λαῶν ἀγῶνες θὰ διεξάγονται ἡμερώτερον καὶ ἀνθρωπινώτερον. Τοῦτο πιστεύω καὶ τοῦτο εὐχομαί ἐν πάσῃ συνειδήσει. Ἄλλ' ὅπως ἔχουσι σήμερον τὰ πράγματα, ὅπως ἐκδηλοῦται μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ ὄρασις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπως διεξάγεται ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν λαῶν, ὡς λύκων μᾶλλον ἢ ὡς ἡμέρων ὄντων, ὁ πόλεμος θέλει τυγχάνῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἢ *ultima ratio* τοῦ δικαίου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀδιάφορον, ἂν καταλείπη ἐρείπια ὀπισθεν, μυριάδας νεκρῶν, ὄρφανά, χήρας· ἀδιάφορον, ἂν παρακολουθῆται ὑπὸ τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν γενομένων ἀδικιῶν ἐν προσεχῇ ἢ μεμακρυσμένῳ μέλλοντι.

Ὁ πόλεμος εἶνε ἀνάγκη. Καὶ εἶνε ἀνάγκη διὰ πάντα λαόν, διαφερόμενον νὰ τηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν, τὸ ἰδεῶδες, οὐ ἄνευ πίπτει εἰς μαρασμὸν καὶ εἰς σῆψιν, ν' ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰς ὑπερφιάλους καὶ πλεονεκτικὰς ροπὰς τῶν ἰσχυρῶν, πρὸς τὴν ἀδικίαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ γείτονος. Ἄν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν εἶνε οὗτος καὶ δίκαιος καὶ ἀναγκαῖος, ὑπάρχουσιν ἄλλαι, καθ' ἃς εἶνε ἱερὸς ἅμα καὶ ὑψηλός, ἄξιος παγκοσμίου συμπαθείας, εὐλογίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Ἐννοεῖτε πληρέστατα τὴν σημασίαν τῶν λόγων μου. Εἶνε ἠύλογημένος παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁ πόλεμος ἐκεῖνος, ὃν λαὸς τις ἤθελε διεξαγάγῃ, ὑφ' οἵανδήποτε μορφήν καὶ ἐνέργειαν, πρὸς ἀνάκτησιν καὶ διάσωσιν τῶν πολυτιμωτάτων αὐτοῦ ἀγαθῶν — τῆς πατρίδος, τῆς ἐλευθερίας, τῆς θρησκείας,

τῆς γλώσσης, πάντων τῶν ἀποτελούντων τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Δὲν ὑπάρχουσι σελίδες εὐγενέστεραι καὶ ἱερώτεραι ἐκείνων, ἅς ὁ λαὸς οὗτος ἤθελεν ἐγγράψῃ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ δέλτων. Ἀμιλλῶνται πρὸς αὐτὰς αἱ ὠραιόταται τῶν σελίδων τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἐργασίας. Ἀποτελοῦσιν ἀπαράμιλλον καὶ ἀνέφικτον ὑπόστασιν ὑπερόχου βίου, πρὸς ὃν μετὰ λατρείας μόνον καὶ τιμῆς ὀφείλει ν' ἀτενίζῃ ἡ ἀνθρωπότης.

Τί ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν, τὴν δόξαν, τὴν ἀθανασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου; Μόνον ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ἔμπνευσις καὶ δημιουργία, ἡ ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἐμφανείας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στερεώματος τοῦ μεγάλου Ὀμήρου καὶ προβαίνουσα, καὶ διήκουσα, διὰ σειρᾶς αἰώνων καὶ πολιτισμῶν, ὧν ἀπειράριθμα τὰ δημιουργήματα, καὶ ἐξ ὧν ἀγνοῶ τί πρῶτον, τί δ' ὕστατον νὰ καταλέξω; Ἄλλ' ὁ Μαραθῶν, ἡ Σαλαμίς, αἱ Θερμοπύλαι, αἱ Πλαταιαὶ δὲν ἀμφισβητοῦσιν ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ τιμῇ τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸν Παρθενῶνα, τὸν Ὀλύμπιον Δία, τὸν Φαίδωνα, τὸν Προμηθεά καὶ τὰ λοιπὰ δαιμόνια μεγαλουργήματα ἀπαράμιλλου τέχνης; Τίς δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ, ἢ πρὸς στιγμὴν νὰ διστάσῃ, περὶ τοῦ στενοῦ συνδέσμου τῶν ἐν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ ἄθλων τῶν ἡμετέρων προγόνων;

Τιμῶμεν ὡς λογικοὶ καὶ πεπολιτισμένοι ἄνθρωποι τὸν Ὀμηρον καὶ τὸν Σόλωνα, τὸν Ἀναξαγόραν καὶ τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ὡς ἥρωας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, φωτίσαντας αὐτὴν καὶ ἀπαλλάξαντας ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δουλείας. Ἄλλ' ἐπίσης τιμῶμεν καὶ θαυμάζομεν ἐξίσου τοὺς μεγάλους πολεμικοὺς ἥρωας τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, τὸν Μιλτιάδην καὶ τὸν Κίμωννα, τὸν Λεωνίδα καὶ τὸν Κυναίγειρον, τὸν

Ἄγησίλαον καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς συντελέσαντας διὰ τῆς ὑπερφυῶς αὐτῶν καὶ ἀπαραμίλλου πολεμικῆς ἐνεργείας νὰ παράσχωσι τὰς αὐτὰς ὑπηρεσίας τῇ τε πατρίδι καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, ὑπὲρ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ ὁποίου κατὰ τοῦ δαίμονος τῆς παμβασιλείας ἠγωνίσθησαν καὶ τὸν βίον κατέστρεψαν οἱ αἰόδιμοι ἄνδρες. Πάντες οὗτοι, καὶ περ διαφόρως ὑπηρετήσαντες τὸν ἀνθρώπινον ἀγῶνα, εἶνε ἄξιοι τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης.

Οὕτως ὁ πόλεμος, ἐὰν ἐν τισι περιστάσεσιν ἐκδηλῶται ὡς ἄρνησις τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ διεξαγωγή αὐτοῦ εἶνε τελεσφόρος καὶ εὐεργετική. Ἡδυνάμην ἀναφέρω ὑμῖν ἀπειράριθμα παραδείγματα δικαίων καὶ ἀναγκαίων πολέμων ἐκ τοῦ βίου ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων λαῶν, ἀλλ' ἤθελον ἐπαναλάβῃ σχεδὸν ὅσα ἔλεγον ὑμῖν καὶ προηγουμένως. Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου οἱ λαοί, ἐν οἷαδήποτε πολιτισμοῦ καταστάσει, ἐθεώρησαν αἰετοτε τὸν πόλεμον ὡς ἀναγκαῖον καὶ ἐπιβεβλημένον πρὸς ἄμυναν ἢ πρὸς κτῆσιν τῶν δικαίων αὐτῶν καὶ συμφερόντων.

«Ὅπου Θεοὺς μὲν σέβονται, τὰ δὲ πολεμικὰ ἀσκοῦσι, πειθαρχεῖν δὲ μελετῶσιν, ἐνταῦθα πάντα μεστὰ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐστίν»... Ταῦτα ἔγραφεν εἰς τῶν εὐγενεστάτων καὶ πολυπειροτάτων ἀνδρῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἀναπαρίστη βεβαίως ὑπὸ τινος ἔποψιν τὴν εἰκόνα εὐσεβοῦς, εὐκόσμου καὶ εὐνόμου πολιτείας. Δὲν δύναμαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ εἰσέλθω εἰς μακρὰν καὶ ἐκτενῆ ἀνάλυσιν τῶν λόγων τούτων μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Ξενοφῶντος. Ἀλλ' ἡ ἔννοια αὐτῶν εἶνε ἐναργής. Εἶνε τὸ δίδαγμα, ὃ περ παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι, αἵτινες ἐπ' αὐτῶν τῶν δογμάτων ἐρειδόμεναι, εἰς τοσοῦτον ἐξίκοντο ἀκμῆς, δυνά-

μεως καὶ εὐδαιμονίας. Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ θεῖον εἶνε ἡ πρω-
 τίστη τῶν κοινωνικῶν ἀρετῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου·
 σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡ ἀνα-
 γνώρισις τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ, ἐνὶ λόγῳ ἢ ἐκτέλεσις τοῦ
 καθήκοντος. Πολιτεία, ὑπὸ τοιούτων διεπομένη κανόνων,
 εἶνε εὐκοσμος καὶ εὐνομος, ἰσχυρὰ ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτῆς ιδέᾳ καὶ
 τάξει, ἐπιβαλλομένη τοῖς τε φίλοις καὶ τοῖς πολεμίοις. Ἀλλὰ
 δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀρετὴ αὕτη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν δύναμιν
 τῆς πολιτείας· πρέπει συμπάρεδρος νὰ τυγχάνῃ καὶ ἡ πολε-
 μικὴ ἀσκησις, ἣτις καθίσταται συγχρόνως ἀσκησις τοῦ σώμα-
 τος καὶ τῆς ψυχῆς, ἀφετηρία πολλῶν καὶ ποικίλων ἐν τῷ βίῳ
 πλεονέκτημάτων. Ἡ πολεμικὴ ἀσκησις, οἷα κατενοήθη καὶ
 ἐπραγματώθη ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἀρχαιότητι, διατελεῖ μέχρι τῆς
 σήμερον ἐν τῶν σπουδαιοτάτων διδασμάτων, ἅτινα δυνάμεθα
 ν' ἀρυσθῶμεν ἀπὸ τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων. Οὐδεὶς
 ἴσως λαὸς μέχρι σήμερον συνέλαβε πληρεστέραν ἔννοιαν τοῦ
 ἀνθρώπου. Κατενόησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρωῒμώτατα, ὅτι ἡ
 φυσικὴ σύστασις καὶ διάπλασις δὲν εἶνε ιδιότης ξένη πρὸς τὸν
 ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν χαρακτῆρα, τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐπε-
 μελήθη περισσῶς πᾶν ὅτι συντείνει εἰς τὴν διάπλασιν καὶ τὴν
 ἰσχὺν τοῦ σώματος, μὲ τὴν στερρὰν πεποίθησιν, ὅτι ἰσχυροὶ
 σωματικῶς ἄνθρωποι ἔσονται συγχρόνως καὶ πνευματικῶς καὶ
 ψυχικῶς ἰσχυροὶ. Ἡ στρατιωτικὴ ἀσκησις δημιουργεῖ κατ'
 ἐξοχὴν τὸν πολίτην, καθιστᾶσα αὐτὸν ἀκατάβλητον ἐν πάσῃ
 τῇ δοκιμασίᾳ καὶ περιστροφῇ τῆς τύχης, πρόθυμον ἐκάστοτε
 ν' ἀγωνισθῇ πρὸς πάντα, ἀπειλοῦντα τὴν τε αὐτοῦ τιμὴν καὶ
 εὐημερίαν, ὡς καὶ τὴν τοῦ συνόλου, οὗ ἀναπόσπαστον μέλος
 τυγχάνει.

Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸ θεῖον, τουτέστι πρὸς τὰ κείμενα τῆς
 πολιτείας, ἡ πολεμικὴ ἀσκησις γεννῶσι κατ' ἀνάγκην τὴν πει-

θαρχίαν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πολίτου. Ἡ εἰς τοὺς κειμένους νόμους ὑπακοὴ δὲν εἶνε ἴδιον χαρακτήρων δειλῶν καὶ συντετριμμένων. Καὶ ὅταν οὗτοι ἀδικῶσιν, ἐδίδασκεν ὁ Σωκράτης, καθήκον ἔχομεν νὰ ὑποτασσώμεθα. Ἡ πειθαρχία εἶνε ἀρετὴ, ἣν ἀγνοεῖ ἢ ἀρνεῖται νὰ ἐξασκήσῃ μόνον ὁ ἐστερημένος πάσης ἀγωγῆς καὶ τιμῆς πολίτης, εἶνε συμφυῆς τῷ ἀνθρώπῳ, κατανοοῦντι, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία, ἐν ἣ ἕκαστος πολίτης ἀξιοὶ νὰ παραστήσῃ ἴδιον μικρόκοσμον, ἀλλότριον πρὸς τὸν κοινωνικὸν σύνδεσμον. Μόνον οἱ ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξίν οἷας δῆποτε ἀρχῆς, εἴτε θείας, εἴτε ἀνθρωπίνης, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, δύνανται νὰ φρονῶσιν ἢ νὰ διδάσκωσιν, ὅτι ἡ πειθαρχία περιορίζει καὶ κατ' ἐλάχιστον τὴν προσωπικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν.

Τούτου ἕνεκα οἱ ἀρχαῖοι, παρ' οἷς ἴσχυε τὸ σύστημα τῆς πανδήμου στρατολογίας, ἐφρόνουν, ὅτι ἡ στρατιωτικὴ παιδεία τυγχάνει ἅμα καὶ πολιτικὴ παιδεία. Ὁ ἀγαθὸς στρατιώτης, ὁ πειθαρχῶν, ὁ ὑποτασσόμενος τοῖς προϊσταμένοις, καθίσταται ἅμα καὶ ἀγαθὸς πολίτης, γινώσκων νὰ ἐκτελῇ ἐν πάσῃ στιγμῇ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ νὰ διεκδικῇ τὰ δικαιώματα. Παρὰ τοῖς νεωτέροις λαοῖς κρατεῖ ἐπίσης ἡ αὐτὴ ιδέα. Ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ λειτουργήσῃ στρατὸς καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀποστολὴν ἐν τε εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ, ἐν τῇ προσηκούσῃ αὐτῆς ἐννοίᾳ, ὅποταν δηλαδὴ δὲν ἐκπίπτῃ εἰς παθητικὴν μέχρις ἀναισθησίας ὑποταγὴν εἰς τὰ κελεύσματα τῶν ἀνωτέρων, εἶνε παιδευτήριον τοῦ πολίτου, ἐθιζομένου, ἅμα τῇ λήξει τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. ἀδιστακτικῶς νὰ σέβηται καὶ νὰ ὑποκύπτῃ εἰς τοὺς νόμους. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία, ἥς μετέχουσι πάντες οἱ πολῖται, μείζονας προσφέρει ὑπηρεσίας εἰς τὰ ἐλεύθερα πολιτεύματα. Ὁ πολίτης ὑποτάσσεται εἰς τὸ

καθεστῶς ἐθελουσίως, μὴ ἀναμένων νὰ ἐπιβληθῇ τοῦτο ἄνωθεν, διὰ τοῦ φόβου, διὰ τῆς βίας, δι' οἰουδήποτε ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ, οὐ ἢ ἐνέργεια δύναται ἐπιβλαβῶς νὰ ἐκδηλωθῇ ἐπ' αὐτοῦ. Εἶνε ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὴν ἀξίαν τοῦ πολίτου κατεργάζεται κατ' ἐξοχὴν ἢ ἐλευθερία.

Πολίτης καὶ στρατιώτης. Τοιοῦτο ἦτο τὸ δόγμα, ὅπερ ἀπέρρεεν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἡ Ρώμη ἐπίσης ἀνεγνώρισε καὶ ἐπραγματώσατο τὸ ἑλληνικὸν δόγμα, ἡ δὲ ἀκμὴ καὶ δύναμις τῶν πολιτειῶν τούτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μαρτυρεῖ, ὅποια τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τοιοῦτου θεσμοῦ. Ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ρωμαῖος δὲν ἐξεπροσώπουν ἐν τῇ παγκοσμίῳ αὐτῶν δράσει πληθυσμοὺς ἀπειραρίθμους, ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν ἐνέργεια ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλου τοῦ κόσμου. Πόθεν προήρχετο τοῦτο; Ἐκ τῆς πνευματικῆς μόνον ὑπεροχῆς; ἐκ τῆς παντελοῦς ἀφυΐας τῶν ἀντιπάλων λαῶν; Οὐδαμῶς. Ἡ δύναμις αὐτῶν ἀπέρρευεν ἀπὸ τῆς ἀκριβοῦς καὶ λελογισμένης συνειδήσεως τῶν καθηκόντων, ἰδίᾳ δὲ τῆς στρατιωτικῆς παιδεύσεως καὶ συντάξεως. Ἐκαστος τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς πολλοὺς βαρβάρους, οὓς δὲν ἐθέρμαινε τὸ πῦρ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, στερουμένους τῆς στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς, ἧς ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας ἐτύγχανον Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι. Μετέβαινον εἰς τὸν πόλεμον, εἰς τὴν μάχην, οὐχὶ κατ' ἀνάγκην, ἀλλ' ἐθελουσίως, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προσενέγκωσι τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν, αὐτὴν τὴν ζωὴν, εἰς τὴν πατρίδα. Ὁ τοιοῦτος θάνατος ἐθεωρεῖτο τέρψις· ἀσφαλῆς μετάβασις εἰς τὰ βασίλεια τῶν Μακάρων. Ἄν ἡ πατρίς ἐλογίζετο τὸ ἱερώτατον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτων, ὁ ὑπὲρ αὐτῆς θάνατος περιεβάλλετο ὑπερτάτην ἀγιότητα, ἣν ἐφθόνουν πάντες οἱ πολῖται, εἰς οἰανδήποτε κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἂν ἀνῆ-

κον. Ἀπαράμιλλοι τιμαὶ ἀπενέμοντο αὐτοῖς. Οὕτως ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν, ὅτι οἱ εὐδοκίμως ἐν πολέμῳ τελευτήσοντες δέον νὰ κηρυχθῶσιν ἀνήκοντες εἰς χρυσοῦν γένος, ὡς δαίμονες θεραπευόμενοι καὶ προσκυνούμενοι.

Τὸν θεσμόν τοῦτον τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς πολιτείας ἔμελλε ν' ἀναγνωρίσῃ καὶ νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῷ ὀργανισμῷ αὐτῆς ἢ νέα πολιτικὴ τάξις — νὰ συνδυάσῃ τὰ καθήκοντα τοῦ στρατιώτου πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς πανδήμου στρατολογίας, ἣτις τοσοῦτον σήμερον συμφυῆς τυγχάνει πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς πανδήμου ψηφοφορίας. Μοναρχικὰ καὶ δημοκρατικὰ καθεστῶτα ἀπεδέξαντο τὸ σύστημα τοῦτο, δι' οὗ ἔθνος τι ἐμπιστεύει ἑαυτὸ εἰς τὴν λόγῃ τῶν ἰδίων τέκνων, ἀνατραφέντων ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πατρίδα, οὐχὶ δὲ εἰς πᾶν εἶδος μισθοφόρων, τυχαίως καὶ κατ' ἀνάγκην στρατολογουμένων ἐκ τῶν ἀπορριμμάτων πάσης φυλῆς καὶ ἔθνους, ἅτινα συνδέονται πρὸς τὴν ιδέαν, ἣν ὑπηρετοῦσι καὶ ὑπὲρ ἧς μάχονται, μόνον καθ' ὅσον παρέχεται αὐτοῖς κανονικὸν καὶ ἄφθονον σιτηρέσιον, ἢ γοητεύει προσδοκία λαφύρων.

Τὸ ἔνοπλον ἔθνος εἶνε ἡ ἐναργεστάτη ἐκδήλωσις τοῦ φυσικοῦ καὶ ψυχικοῦ σθένους πολιτείας τινός, ἧς ἡ δύναμις βασιίζεται ἐπὶ τῶν ἰδίων παραγόντων. Ἀρχαία τε καὶ νέα ἱστορία βρίθουσι τοιούτων παραδειγμάτων. Ὑπέροχοι πολιτισμοί, προϊόντα κραταιοτάτων ἐθνικῶν δυνάμεων, παρήκμασαν πρόωρος καὶ κατεστράφησαν, διότι ἐνεπίστευσαν τὴν τύχην αὐτῶν εἰς μισθοφόρους. Οὕτω κατεστράφη πρόωρος, γενόμενος θῦμα ἐξωτερικῶν ἐπιδρομέων, οὗς εἰσήγον μᾶλλον ἢ ἀπέκρουον οἱ πολυθρύλητοι *Condottieri*, ὁ ὑπερφυῆς ἐκεῖνος πολιτισμὸς τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐλειπεν ὁ ἐθνικὸς στρατός, πολῖται παρεσκευασμένοι πρὸς

μάχην, ἐμψυχούμενοι ὑπὸ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ ἰσχυροῦ πρὸς τὸ πάτριον ἔδαφος διαφέροντος. Καὶ πόσαι ἄλλαι ἐκ τῶν νεωτέρων πολιτειῶν πρὸ τῆς ὥρας δὲν κατεστράφησαν, διότι δὲν ἐνόησαν νὰ μεριμνήσωσι προσηκόντως περὶ τοῦ σοβαροτάτου τῶν καθηκόντων αὐτῶν — περὶ τῆς ἰσχύος, ἣτις κεῖται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ στρατιωτικῇ διαπαιδαγωγῇ καὶ συντάξει τῶν πολιτῶν!...

Κατὰ τὸ ἀπελθὸν ὀλέθριον ἔτος τοῦ ἐθνικοῦ βίου ὑπεχωρήσαμεν καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῆς ἀμύνης, κατὰ ξηρὰν τε καὶ κατὰ θάλασσαν, διότι ἀστοχωτάτη ἐτύγγανεν ἀπὸ δεκαετηρίδων ἡ στρατιωτικὴ ἡμῶν ἀνατροφή καὶ σύνταξις. Εἶχε τοσοῦτον ὑπέροχον στρατιωτικὴν ἱστορίαν τὸ ἐλληνικὸν γένος. Παραλείπων τὰ προγενέστερα, περιορίζομαι εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας. Ὅτε ἐξέλιπεν ὀριστικῶς ἡ ἐλευθερία τῆς πατρίδος, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Βασιλευούσης, οἱ πολυθρύλητοι ἀνὰ τὴν κεντρικὴν καὶ τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην Στρατιῶται ἐτίμων τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα ἀναμέσον τῶν ἐσπερίων λαῶν, ἐμπιστευόντων τοῖς Ἑλλησι πολεμάρχοις τὰ ὑψίστα τῶν στρατιωτικῶν ἀξιωματίων. Καὶ βραδύτερον — ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου ἰδίᾳ αἰῶνος — ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ, ἀναζωογονηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῆς ἐλευθερίας, ἐξεδήλου τὰς πολεμικὰς αὐτῆς ἀρετὰς ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου, πρωτοστατοῦσα ἐν πάσῃ αὐτῆς διαταράξει. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη πλέον ἢ ἄπαξ ἦλθεν εἰς συμμαχίαν μετὰ τῶν αὐτοσχεδίων στρατηγῶν καὶ πολεμάρχων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἐμπνεούσης σεβασμὸν καὶ ἐμπιστοσύνην καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ καταστάσει. Ὁ δέκατος ὀγδοὸς αἰὼν ἐπίσης δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἀπαράμιλλα κατορθώματα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, ἅτινα κατακορυφοῦνται εἰς τὸ μὴ περαιτέρω κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας δεκαετηρίδας

τοῦ αἰῶνος, ἐν τῇ γιγαντιαία ἐκείνῃ ἱστορικῇ ἐμφανείᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους κατὰ τὸ μέγα ἔτος 1821.

Ποῦ κατέληξεν ἡ τοσαύτη καὶ τηλικαύτη στρατιωτικὴ δόξα τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ; εἰς τὰς ὑποχωρήσεις καὶ τὴν πολεμικὴν ἀδράνειαν τοῦ 1897. Ἐπῆλθεν ἡ γενεὰ τῶν ἐπιγόνων, λησμονήσασα τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς. Τὰ ἀτίμητα ὄπλα μεγάλων στρατηγῶν ἐξεποιήθησαν ὑπὸ τῶν τέκνων· ἐφαίνοντο τοσοῦτον βαρέα εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Οὐδεμία διαμαρτυρία ἐγένετο κατὰ τοιούτων ἐγκλημάτων. Ἡ σπάθη τοῦ μαχητοῦ ἐσκωρίασεν ἐν τῇ θήκῃ αὐτῆς. Τίς θὰ τὴν ἐξαγάγῃ; ἀπαιτεῖται σθένος ψυχῆς καὶ ἰσχύς σώματος. Ὁ ἀπαισιόδοξος ἠθέλην ἰσχυρισθῆ, ὅτι ἀμφοτέρω ἐξέλιπον ἀπὸ φυλῆς, λατρευούσης μόνον τὴν εὐπάθειαν καὶ τὴν ραστώνην καὶ ἀναμιμνησκομένης τῶν προγόνων αὐτῆς, μόνον διὰ τὴν ζητήσῃ συνδρομᾶς καὶ ἐπιχορηγήσεις πρὸς συντήρησιν ἀχρήστου σαρκίου.

Τοιαύτη κατέστη ἡ Ἑλλάς τοῦ λήγοντος δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Διεμαρτυρήθη ὁ φιλόπατρις· ἀλλ' ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἦν φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Δυνάμει πανελληνίου νόμου, ψηφισθέντος ἀναμφιβόλως ἐν στιγμαῖς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς παραζάλης, ἐπετρέπετο εἰς τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς (διὰ τὴν ὄχι καὶ εἰς τοὺς λοχίας καὶ εἰς τοὺς δεκανεῖς;) τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν περίβολον τοῦ ἐθνικοῦ βουλευτηρίου, ἵνα βουλευῶνται, συζητοῦντες καὶ ἐρίζοντες μετὰ στρατηγῶν καὶ συνταγματαρχῶν, περὶ παντὸς πράγματος, γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου, ἐνῶ ἀπηγορεύετο ἡ ὑψηλὴ αὕτη ὑπηρσία εἰς τοὺς λοιποὺς ἀνωτάτους πολιτικούς λειτουργοὺς, τοὺς ἐκ τῶν φώτων αὐτῶν καὶ τῆς πείρας δυναμένους νὰ ἐπιτελέσωσι σκοπιμώτερον τὸ μέγα τοῦτο καθῆκον... Ὁ ἐλεύθερος Ἑλληνισμός, ἅμα καταστάς αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος, ἐλησμόνησε τὰς παραδόσεις αὐτοῦ, τὸ μυστήριον τῆς ἱστο-

ρικῆς ἀναγεννήσεως καὶ παρεδόθη εἰς τὴν πολιτικὴν συζήτησιν καὶ πολυπραγμοσύνην ἄνευ σκοποῦ. Οἱ φίλοι ἡμῶν ἐθλίβησαν ἐπὶ τῷ θεάματι τούτῳ· ἀλλ' οἱ ξένοι ἐχαιρεκάκησαν, πλέον ἢ ἅπαξ ἐπαναλαβόντες: «ὁ Ἑλληνισμὸς ἐξαντλεῖται ὁσημέραι, καταδαπανώμενος περὶ ἄγωνα πολιτικὰ ζητήματα καὶ ὑποχωρῶν, ὅπως οἱ πρόγονοι αὐτοῦ κατὰ τινὰ ἱστορικὴν περίοδον ἀφιλοτίμως ὑπεχώρησαν ἐν τῷ πρὸς τοὺς ἄλλοφύλους ἐχθροῦς ἀγῶνι, ἵνα μὴ ὑποχωρήσωσιν ἐν ταῖς ἀμοιβαίαις θεολογικαῖς συζητήσεσι καὶ βαττολογίαις».

Εἶνε τοῦτο σημεῖον ἐκφυλισμοῦ καὶ προϊούσης ἤδη ἐθνικῆς καταπτώσεως, ἢ παροδικόν φαινόμενον, ἀποκύημα νόσου, ἢ ἀκρίσια καὶ ἀκρασία προῦκάλεσεν καὶ καθ' ἧς οἱ ἐξ ἡμῶν ἐπαίοντες καὶ δυνάμενοι δὲν ἐνόησαν, ἢ δὲν ἠβουλήθησαν νὰ προσενέγκωσι τὰ κατάλληλα δραστικὰ φάρμακα; Νομίζω ἀδιστάκτως τὸ δεύτερον. Ὁ ἐκφυλισμὸς εἶνε πόρισμα καθολικῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς νοσηρᾶς καταστάσεως ἀνιάτου, καθ' ἧς οὐδεμία δύναμις, κατὰ φύσιν, ἢ ὑπὲρ φύσιν, εἶνε ἱκανὴ νὰ ἐνεργήσῃ. Ὁ ἐκφυλισμὸς παρασκευάζεται ἀπὸ καιροῦ ἐν τῷ ὀργανισμῷ λαοῦ τινος, ὅταν δὲ ἐκδηλωθῇ, ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ πραγματικότητι, τὸ δηλητήριον εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον διαδεδομένον καθ' ὅλον τὸν ὀργανισμόν καὶ ἡ ἀτονία τοσοῦτον προκεχωρημένη καὶ ἰσχυρά, ὥστε ἀδύνατον, δι' οἰουδήποτε φαρμάκου, νὰ ἐπανέλθῃ ἢ προτέρα κατάστασις. Τὸ ἔθνος ἀνῆλθεν ἤδη εἰς τὴν δυνατὴν αὐτοῦ ἀκμὴν καὶ δύναμιν, ἐπῆλθε δέ, κατ' ἀναποδράστους ἱστορικοὺς νόμους, ἢ ἐκ τῆς καταβληθείσης ἐργασίας πρὸς τὴν ἀκμὴν ταύτην ἀναπόδραστος ἐξάντλησις καὶ κατάπτωσις τῶν δυνάμεων, ὁ ἐκφυλισμὸς. Παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οὐδαμῶς τοῦτο συμβαίνει. Παντοῦ, ὅπου οἰκεῖ καὶ ἐργάζεται τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐκδηλοῦται ἡ δράσις αὐτοῦ ἰσχυρὰ καὶ τελεσφόρος.

Ὡς ἔθνος, ὡς φυσικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις, οὐδαμῶς ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς δράσεως τῶν λοιπῶν λαῶν, τῶν μετ' αὐτοῦ συναγωνιζομένων. Ἄλλ' ἠττήθη σήμερον ἐν πολεμικῷ ἀγῶνι, καθ' ὃν ὁ ἀντίπαλος ἦτο ὑπέρτερος κατ' ἀριθμὸν, προσφυέστερον δὲ καὶ ἐπιστημονικώτερον διηυθύνετο. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν δικαιολογεῖ τὸν ἀπελπισμὸν, ὑφ' οὗ κατελήφθησαν οἱ ἐκ τῶν ἡμετέρων μικρόψυχοι· τούναντίον, εἶνε προωρισμένον, οἶονεῖ ἐκ προνοίας, νὰ μᾶς φωτίσῃ, ἀποκαλυφθείσῃς διὰ τῶν πραγμάτων τῆς ἑθνικῆς ἡμῶν καταστάσεως καὶ νὰ μᾶς διδάξῃ, τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ἰαθῶμεν καὶ νὰ ἀνορθωθῶμεν.

Οὔτε ὁ πρῶτος, ἀλλ' οὔτε ὁ τελευταῖος θὰ εἴμεθα λαός, ὁ ὑποστάς τοιαύτην δοκιμασίαν. Ἦττα, ἔστω καὶ ἐξ ὑπαιότητος τοῦ ἠττωμένου ἐπερχομένη, δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα, ὡς εἶπον, φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αἰτίων ἀνεπανορθώτων. Ὅταν θελήσῃ ὁ ἠττηθεὶς οὗτος, δύναται, ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου, νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἀρχαῖον ἑθνικὸν σφρίγος, τὴν πρὸς στιγμὴν ἐκλιποῦσαν πίστιν, ἀρκεῖ νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν πάντα τὰ μέσα τῆς θεραπείας. Δὲν ἔχει ὁ Ἑλληνισμὸς ἄλλο τι νὰ πράξῃ· ὀφείλει νὰ μελετήσῃ ἑαυτόν, νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἑαυτοῦ σφυγμὸν εἰλικρινῶς καὶ ἀμερολήπτως, νὰ λάβῃ πᾶν ἀναγκαῖον φάρμακον, ὅσον καὶ ἂν εἶνε τοῦτο πικρὸν καὶ δυσάρεστον κατὰ τὴν γεῦσιν, ὅσον καὶ ἂν κλονήσῃ τὸν ὀργανισμὸν αὐτοῦ. Πρέπει νὰ εἶνε βέβαιος, ὅτι θὰ σωθῇ, ἀναλαμβάνων τὴν ἀρχαίαν ὑγίειαν καὶ εὐρωστίαν. Ἐν τῇ βεβαιότητι δὲ ταύτῃ δὲν θέλει διστάσῃ νὰ προβῇ εἰς τὴν θεραπείαν αὐτοῦ, ὅσον αὕτη καὶ ἂν εἶνε ὑπὸ τινος ἐπόψεως δυσχερῆς.

Ὡς εἶπον ἤδη ὑμῖν, ἡ πρωτίστη, ἡ μᾶλλον κατεπεΐγουσα μέριμνα τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους εἶνε ἡ ἐπιζήτησις τῆς ἐνισχύσεως τῶν φυσικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἡ στρατιωτικὴ σύνταξις καὶ διοργανώσεις. Ἐγένοντο βεβαίως ἀπὸ μακροῦ χρό-

νου ἐπαινείται πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι καὶ ἐνέργειαι. Ἄλλὰ, παρὰ τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν, ἣτις ἐπρωτοστάτει ἐν ταῖς ἀποπειραῖς, αὐταὶ ἔμειναν ἀπόπειραι μόνον. Ἀνθίστατο πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ ὁ λοιπὸς πλημμελὴς ὀργανισμὸς τῆς πολιτείας· ἡ ἰδέα δὲν συνελήφθη σοβαρῶς, οὐδὲ σοβαρῶς διεξήχθησαν αἱ πρὸς πραγμάτων αὐτῆς ἐνέργειαι. Ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία. Δὲν σκοπῶ νὰ εἰσέλθω σήμερον εἰς λεπτομερείας, οὐδὲ ν' ἀναλάβω ἀποκαλύψεις περὶ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐπανειλημμένων ἀποπειρῶν τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Δὲν ἀπητοῦντο μεγάλαί θυσίαι, οὐδ' ἔλειπον τὰ πρὸς τοῦτο μέσα—φυσικά, ἠθικά, πολιτικά. Τὰ πάντα συνετέλουν πρὸς τὴν πραγμάτων τοῦ ἐπιζητουμένου ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἄλλ' ὡς μὴ ὄφελον, οὐδὲν γενναῖον ἐπετεύχθη. Ὁ μικρολόγος δύναται νὰ εἴπη: κατεστράφησαν ματαίως μερικὰ ἑκατομμύρια. Δὲν λυποῦμαι ἐπὶ τούτῳ. Θλίβομαι, διότι ἀπωλέσαμεν πολύτιμον χρόνον συντάξεως, προπαρασκευῆς. Καὶ ἤδη, μετὰ τὸ συμβῆναι δυστύχημα, ἀκούω πολλοὺς λέγοντας, ὅτι ἀπωλέσαμεν πλέον καὶ τὸν καιρὸν τῆς προσηκούσης ἐνεργείας. Ἔθνος στρατιωτικῶς ἐξηντλημένον οὐδὲν σημαίνει ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τῶν λαῶν, ὅστις δὲν διεξάγεται πάντοτε διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τῆς φυσικῆς ἀμίλλης, διὰ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀγώνων.

*Ἐνοπλον ἔθνος. Ἴδου ὁποῖον πρέπει νὰ εἶνε σήμερον τὸ ἐθνικὸν πρόβλημα, ἀλλ' ἅμα καὶ τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἐν τῇ σημερινῇ τῶν λαῶν σταδιοδρομίᾳ δὲν δύναται νὰ εἶνε διάφορος ἡ λύσις. Ὁ πράγματι ἢ κατ' ἐπίφασιν ἰδεολόγος, ὄνειροπολῶν τὴν αἰωνίαν εἰρήνην μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τ' ἀγαθὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα, δύναται, ἐν φιλοσοφικαῖς ἢ κοινωνιολογικαῖς μελέταις, νὰ ἐπι-

διώκη τὴν ἄρσιν τῶν πολέμων καὶ τὴν πραγμάτων τοῦ παγκοσμίου ἀφοπλισμοῦ διὰ τῶν Συνεδρίων. Μάταια πάντα ταῦτα πρὸ τῆς πραγματικότητος τῆς ἱστορίας, ἣτις διδάσκει ἡμᾶς δι' ἀπειραρίθμων παραδειγμάτων, ὅτι μόνον τὸ ἔνοπλον ἔθνος, δηλαδή τὸ στρατιωτικῶς ἀκμαῖον ἔθνος, ἐπεκράτησεν ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς. Ἐγραψα ἀλλαχοῦ : « Τὸ ἔνοπλον ἔθνος ἔσται ἡ ἐγγύησις τοῦ μέλλοντος, ἡ κλεῖς τῆς λύσεως πάντων τῶν προβλημάτων αὐτοῦ, τὸ θεμέλιον τοῦ νέου πολιτισμοῦ, τῆς τιμῆς καὶ τῆς εὐημερίας. Λαοί, ἰσχυροὶ στρατιωτικῶς, δηλαδή φυσικῶς, ἔσονται τοιοῦτοι καὶ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς, πρόθυμοι ἐκάστοτε ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς πᾶν πρόσκομμα, νὰ καταβάλωσι πᾶσαν δυσχέρειαν, νὰ καταστῶσιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν νικηταὶ ἐν τῷ διεθνεί ἀνταγωνισμῷ . . . Αἱ τέχναι τῆς εἰρήνης, αἱ ἐπιστῆμαι, δύνανται νὰ τύχωσι πραγματώσεως, ν' ἀκμάσωσι καὶ νὰ τελεσφορήσωσι μόνον ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐθνικῆς ἰσχύος. Ἄλλ' αὕτη ἡ ἰσχύς λαμβάνει ὑπόστασιν μόνον διὰ τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως καὶ συντάξεως τοῦ ἔθνους ». (1)

Σᾶς παρακαλῶ νὰ ρίψητε κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην βλέμμα ἐπὶ τῆς συγχρόνου καταστάσεως τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, κατὰ τε τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν, τὰς δύο ταύτας ἐστίας τῆς συγχρόνου ἡμερώσεως, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκπαγλον φαινόμενον, καταπληττον τὸν παρατηρητήν, ἐμπνέον αὐτὸν καὶ ἐξεγείρον, ὅσον καὶ ἂν τυγχάνη οὗτος ψυχρὸς καὶ σκεπτικὸς. Ἐν πάσῃ γωνίᾳ ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἡπείρων ὁ Ἥφαιστος κατεργάζεται παντοῖα ὄργανα, μηδένα σκοπὸν ἔχοντα ἢ τὴν πολεμικὴν ἐνίσχυσιν τῶν λαῶν. Ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη προσφέρουσι πρὸς τοῦτο τὴν ἄοκνον αὐτῶν συμβολήν. Πάντες οἱ λαοί, εἰς

(1) Ἐκ Γερμανίας (1898).

οἰανδῆποτε καὶ ἂν ἀνήκωσι κοινωνικὴν τάξιν, φέρουσι τὴν ὑποχρέωσιν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· οὐδεὶς ἐξαιρεῖται, ἐκτὸς μόνον ἀνωτέρων αἰτίων, ὑπὸ τῶν καθεστῶτων νόμων προβλεπομένων καὶ ὀριζομένων. Διηνεκῆς προπαρασκευὴ πρὸς ρῆξιν, πρὸς σύγκρουσιν. *Si vis pacem, para bellum.* Τοιοῦτο τὸ κρατοῦν δόγμα. Ποῖος ὁ ἀκριβὴς σκοπὸς τῶν προπαρασκευῶν τούτων; ποῖος ὁ ἐχθρὸς; Οὐδεὶς, ἐκτὸς ἐξαιρέσεων, δύναται ἀκριβῶς νὰ ὀρίσῃ. Σήμερον οὗτος, αὔριον ἐκεῖνος. Ἡ προπαρασκευὴ ἐξακολουθεῖ καὶ θέλει ἐξακολουθῆ, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν εἰρηνοφίλων καὶ τῶν φιλανθρώπων, παρὰ τὰ αἰθέρια σχέδια περὶ ἀφοπλισμοῦ, ὅστις ἀδύνατον νὰ τύχῃ πραγματώσεως, ἂν μὴ τὸ πρῶτον πραγματοποιθῆ καὶ λάβῃ ὑπόστασιν ἡ ἰδέα τῆς αἰωνίας δικαιοσύνης ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κανονιζομένης οὐχὶ κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῶν ἰσχυρῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς φύσιν, ἐν τῇ πραγματώσει τῶν αἰωνίων νόμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ προσήκοντος.

Καὶ ἴστανται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πολιτισμοῦ οἱ λαοὶ οὗτοι. Ἡ ἐπιστήμη, ἣτις εἶνε ἡ αἰδία παράστασις τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου, πρωτοστατεῖ παρ' αὐτοῖς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἡ δικαιοσύνη ὁσημέραι ἐπικρατεῖ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι τῶν λαῶν τούτων, αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσονομίας. Ὁποῖος λαός, ἐλευθερώτερος τοῦ ἀγγλικοῦ, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον; Καὶ ἐν τούτοις τὸ κυριώτατον τῶν μελημάτων αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀκατάπαυστος πολεμικὴ προπαρασκευὴ. Μόνον οὕτω καθίσταται ἐπίφοβος καὶ σεβαστὸς ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, ἐφ' ἧς περιάγει τὴν αἰείποτε νικηφόρον, ἀλλ' εὐεργετικὴν καὶ ἐκπολιστικὴν αὐτοῦ σημαίαν. Ποῖον ἔθνος, ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ, ἐθεράπευσε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας μετὰ μείζονος ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως ἀπὸ τὸ γερμανικόν; Καὶ ἐν τού-

τοῖς αἰ δάφναι, ἅς τινὰς ἔδρεψε καὶ δρέπει ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐπιστήμης, οὐ μικρὸν ὀφείλονται εἰς τὸ δαιμόνιον τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἐργασίας καὶ συντάξεως κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον. Ἡ Γερμανία ἔκειτο χαμαί, συντετριμμένη καὶ τεταπεινωμένη, ἀρχομένου τοῦ αἰῶνος τούτου, μετὰ τὴν ἐν Ἰένῃ καταστροφὴν. Αἱ δάφναι τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου εἶχον φυλλορροήσῃ καὶ διασκορπισθῆ, ἡ δὲ στρατιωτικὴ φήμη τῆς Πρωσίας εἶχε καταπέση πρὸ τῶν πολεμικῶν θριάμβων τοῦ Κόρσου δορικτήτορος. Τί ἔπραξε, μετὰ τὴν τοιαύτην ἐξόντωσιν, ὁ γερμανικὸς λαός; Πρωτίστη αὐτοῦ ἀπόφασις ἦτο νὰ ἀφοσιωθῆ εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτοῦ ἀναμόρφωσιν, νὰ ἐπικλεσθῆ τὸ δαιμόνιον τῶν Θεῶν τῆς Βαλχάλλας. Καὶ μετ' ἐπιμονῆς, ἀξίας τοῦ μεγάλου σκοποῦ, ὃν προὔτιθετο, ταχθεὶς ὑπ' ἀρχηγούς, οἷος ἦν ὁ παρασκευαστὴς τῶν σωμάτων καὶ τῶν ψυχῶν τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, ὁ ἀείμνηστος Γιὰν καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συνδράσαντες στρατιωτικοί, ὁ Σχιάρνχωρστ καὶ ὁ Γναίζενάου, ἐν διαστήματι ἑπταετίας διωργανώθη στρατιωτικῶς καὶ μετερρυθμίσθη τοσοῦτον σκοπίμως, ὥστε ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ πρωσσικὸς στρατός, ὁ μετὰ ταῦτα γερμανικὸς, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν μεγάλων στρατηγῶν, κατέστη πρότυπον καὶ ὑπόδειγμα στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως ἐν Εὐρώπῃ, ἐφ' ἧς πρωταγωνιστεῖ σήμερον ἔνεκα τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ τούτων. Ἐχων τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τῆς ἐκ τούτου ἰσχύος τοῦ γερμανικοῦ κόσμου, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ὀριστικῆς ἐθνικῆς συνθέσεως, ἐβροντοφώνει ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ πρωσσικοῦ κοινοβουλίου ὁ ἰσχυρότατος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς νέας Γερμανίας: «Τὰ μεγάλα ζητήματα δὲν λύονται διὰ τῶν λόγων καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν πλειονοψηφιῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου».

Διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ σιδήρου . . . Οὕτως ἐλύθη τὸ

γερμανικὸν ζήτημα κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, οὕτως ἐλύθη τὸ ἰταλικόν, οὕτως ἐλύθη ἐν μέρει τὸ ἐλληνικόν. Καὶ ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες τοῦ ἐκλείποντος αἰῶνος, τυφλώττοντες πρὸ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας, ἐπιζητοῦμεν τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ λύσιν ἐκ τῆς πολιτικῆς νίκης καὶ ἐπιτυχίας ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κοινοβουλευτικῆς μερίδος, καὶ τὸ ἔτι ἐπονείδιστον, ἐκλιπαροῦμεν αὐτὴν παρὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἰσχυροῦ, ἐπικαλούμενοι τὰς συμπαθείας αὐτοῦ λόγῳ πατραγαθῶν καὶ προγονικῶν θριάμβων. Δὲν θέλομεν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι εἰς ἐχυτοὺς καὶ μόνους πρέπει ν' ἀναθέσωμεν πᾶσαν φροντίδα καὶ ἐνέργειαν πρὸς ἐθνικὴν ἀνόρθωσιν, ἔχοντες τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν ὡς ὑπόδειγμα ἐν τῇ δράσει ἡμῶν, οὐχὶ δὲ δι' αὐτοῦ ἐπιζητοῦντες τὴν ἀντίληψιν τῶν ξένων. Δὲν ἐνοήσαμεν ἀκόμη, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν μέλλον ἐξαρτᾶται πρωτίστως ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ, ὅστις δὲν θέλει εἶναι στρατὸς κατακτήσεως, ἀλλ' ἀνακτήσεως, οὐχὶ στρατὸς καταστροφῆς, ἀλλ' ἀνορθώσεως τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Διὰ τοιαύτης πολεμικῆς δυνάμεως, καλῶς καὶ προσηκόντως παρεσκευασμένον τὸ ἐλληνικὸν γένος, θέλει ἀποκαταστήσῃ αὐθις τὴν παλαιὰν αὐτοῦ σημασίαν ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Ἄγνοῶ, ἂν πολλοὶ ἐξ ἡμῶν ἐσκέφθησαν περὶ τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἂν παρέβαλον τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν πρὸς τοὺς στρατοὺς τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου, ἧς ἐπιζητεῖ ὁ Ἑλληνισμός, διὰ τῶν λόγων μόνον . . . τὴν ἡγεμονίαν. Ἦκουσα πολλάκις καὶ πολλοὺς τῶν παρ' ἡμῖν πολιτικῶν κορυβάντων, μετ' ὀλιγωρίας λαλούντων περὶ κρατῶν, ὧν τέλεον ἀγνοοῦσι τὸν πολιτικὸν καὶ στρατιωτικὸν ὀργανισμόν. Ἄντι νὰ κατακρίνωμεν ἀλογίστως, κρεῖττον ἠθέλομεν πράξῃ νὰ μελετῶμεν καὶ νὰ ἐνεργῶμεν. Στηριζόμενος ἐπὶ τῶν ἀριθμητικῶν καὶ τῶν πραγματικῶν δε-

δομένων τῶν λαῶν τούτων, ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως καὶ μελέτης, βεβαιῶ ὑμᾶς μετὰ πεποιθήσεως, ὅτι πάντων ὑστεροῦμεν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν — καὶ κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ ποιόν. Κατέχομεν πολλὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς, αἵτινες προσφόρως χρησιμοποιούμεναι ἠδύναντο νὰ καταστήσωσιν ἡμᾶς ἀξιόμαχον δύναμιν· ἔχομεν περιφανῆ στρατιωτικὴν ἱστορίαν, ἧς ἐφάμιλλον ὀλίγοι λαοὶ δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι, στρατιωτικὸν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἔδαφος, προσδίδον χαρακτῆρα πολεμικὸν εἰς τοὺς κατοίκους πολλῶν διαμερισμάτων τῆς ἐλληνικῆς χώρας, τῆς τε ἐλευθέρου καὶ τῆς ἀλυτρώτου. Καὶ ἐν τούτοις πᾶσαι αὐταὶ αἱ ἀρεταὶ μένουσιν ὅλως ἀχρησιμοποίητοι καὶ ἄκαρποι, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Οὕτω στρατιωτικὸν χθὲς ἔθνος στερεῖται στρατοῦ, ὅστις ἀπότινος χρόνου λαμβάνει ἐπαγγελματικὸν μᾶλλον ἢ ἀληθῶς ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ἐπανέρχομαι αὖθις εἰς τὸ πρόβλημα τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ἐν παραβολῇ αὐτοῦ πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἡ ἡμέρα τῆς ὀριστικῆς συγκρούσεως, καθ' ἣν θέλει κριθῆ ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἡ ζωτικότητα καὶ ἡ εὐρωστία τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἀνταγωνιζομένων λαῶν, δὲν θέλει βραδύνη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Τοῦτο προαισθάνονται οἱ ἀντίπαλοι λαοί, τούτου δ' ἔνεκα καὶ δραστηρίως προπαρασκευάζονται. Τί ἔχομεν νὰ ἐπιδείξωμεν ἡμεῖς, ποία δὲ ἡ ἐμπόλεμος ἡμῶν δύναμις, δι' ἧς θὰ ἐλκύσωμεν τὴν προσοχὴν καὶ ἐμπιστοσύνην τῶν ἰσχυρῶν ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος; Οὐδέν. Αἱ τελευταῖαι στρατιωτικαὶ ἀτυχταί, παρὰ πάντων ὁμολογούμεναι ὡς προελθοῦσαι ἐκ πλημμελοῦς παρασκευῆς καὶ συντάξεως, οὐχὶ δ' ἐξ ἀνανδρίας τοῦ ἐλληνι-

κοῦ ἔθνους, ἢ ἀκηδίας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἤκιστα ἐσυνέτισαν ἡμᾶς. Καταδαπανώμεθα εἰς ἀντεγκλήσεις, ἐπιζητοῦμεν τὸν ὑπεύθυνον τῆς συμφορᾶς, καὶ δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι πάντες κατ' ἀναλογίαν ὑπέχομεν τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις εὐθύνην.

Παραλείπων τοὺς Τούρκους, παραμένοντας μέχρι τῆς σήμερον στρατιωτικὴν φυλὴν, μόνον ἐν τῷ πολέμῳ εὐρίσκοντας τέρψιν καὶ εὐχαρίστησιν, ὧν ἡ πολεμικὴ δύναμις πλέον ἢ ἅπαξ ἐναργῶς ἐξεδηλώθη καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καθ' ὃν τοσαῦται ἐπῆλθον αὐτοῖς συμφοραὶ καὶ χωρῶν ἀπώλεια, ἄρα καὶ ἐξαφάνισις στρατιωτικοῦ γοήτρου, φέρω πρὸς ὑμᾶς τε καὶ πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐν γένει παραδείγματα ἀξίας λόγου στρατιωτικῆς συντάξεως τὰ νεότευκτα κράτη τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὴν Ρωμουνίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Χλευάζομεν πολλάκις τοὺς λαοὺς τῶν χωρῶν τούτων, ὅτι ἀπηλευθερώθησαν δι' ἀλλοτρίων ἐνεργειῶν καὶ ἀγώνων, αὐτοὶ ἐλάχιστα συνεισενεγκόντες εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐν τούτοις ἐν διαστήματι εἰκοσαετίας κατέστησαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν στρατιωτικαὶ δυνάμεις, προκαλοῦσαι ὅπωςδῆποτε τὴν ἐκτίμησιν καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους διατεθειμένων. Πρὸ εἰκοσαετίας ἀκόμη ἐλάχιστος ἐγένετο λόγος περὶ αὐτῶν, πολλῷ μᾶλλον περὶ στρατιωτικῆς σημασίας. Σήμερον πάντες ἀναφέρουσι περὶ τῆς πολεμικῆς συντάξεως αὐτῶν μετ' ἐπαίνων, ἐν ᾧ μετ' ὀλιγωρίας καὶ περιφρονήσεως ἐκφράζονται περὶ τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων. Δὲν εἶχον οἱ λαοὶ οὗτοι τὸ στρατιωτικὸν ἡμῶν παρελθόν, οὐδ' οἱ Ρωμοῦνοι, οὐδ' οἱ Βούλγαροι, οὐδ' οἱ Σέρβοι. Δὲν ἔχουσι τὸν ἀνώτερον ἡμῶν νοῦν καὶ πολιτισμόν. Δυστυχῶς, ὑπερτεροῦμεν αὐτῶν ὡς πρὸς τοῦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ἄλλ' ἔχουσί τι, οὐ στερούμεθα ἡμεῖς ἔχουσι θετικὸν νοῦν, ὀλίγα, ἀλλὰ πραγματικά